

ปฐมลิขิต ว่าด้วยบันทึกของ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

สมบูรณ ศิริประชัย

คำนำ

บันทึกช่วยจำ (Memorandum) ของอาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ฉบับนี้ มีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจไม่น้อย ในฐานะเอกสารทางประวัติศาสตร์ชิ้นหนึ่งที่เพิ่งเปิดเผยเมื่อเร็ว ๆ นี้ เพราะรัฐบาลอังกฤษจะเปิดเผยเอกสารต่าง ๆ ภายหลังเหตุการณ์นั้น ๆ ผ่านพ้นไปแล้ว 30 ปี เอกสารชิ้นนี้ย่อมชี้ให้เห็นถึงความมุ่งมั่นของอาจารย์ป๋วย ที่พยายามชี้แจงและโน้มน้าวให้รัฐบาลอังกฤษขณะนั้นเข้าใจประเทศไทยในสภาพที่ตรงกับความเป็นจริง ทำที่ของอาจารย์ป๋วยที่แสดงออกอย่างแจ่มชัดก็คือ ราษฎรไทยมิใช่ผู้แพ้สงคราม ราษฎรไทยทั้งมวลมิได้สมัครใจร่วมกับจักรวรรดิญี่ปุ่น จะมีก็เพียง จอมพล ป.พิบูลสงคราม และสมัครพรรคพวกบางคนเท่านั้น ที่ใฝ่ใจกับจักรวรรดิญี่ปุ่นอย่างแนบแน่น อาจารย์ป๋วยพยายามอย่างน่าชมเชยที่คอยย้ำและทบทวนถึงข้อตกลงบางประการที่รัฐบาลอังกฤษให้คำมั่นกับรัฐบาลไทย ก่อนหน้าสงครามยุติประมาณ 1 ปี อย่างไรก็ดี ทำที่ของรัฐบาลอังกฤษที่มีต่อราษฎรไทย ก็ไม่คิดไปจากทำที่ของเจ้าแห่งลัทธิล่าอาณานิคมที่มีอาณานิคมของตน บันทึกช่วยจำชิ้นนี้จึงมีคุณค่าในตัวเอง ที่บ่งบอก

ถึงสถานภาพของประเทศไทยในขณะนั้นในสายตาของรัฐบาลอังกฤษ ในอีกด้านหนึ่ง บันทึกร่วมใจจีนนี้ยังเป็นเอกสารที่สะท้อนถึงความเข้าใจสังคมชาวนาไทยอย่างลึกซึ้งจากสายตาของอาจารย์ป๊วย เพราะอาจารย์ป๊วยไม่รีรอที่จะบอกกล่าวให้รัฐบาลอังกฤษทราบว่า ท่าทีและวิธีการข่มขู่แบบศัตรูของรัฐบาลอังกฤษจะไม่ได้ได้รับความร่วมมือร่วมใจจากราษฎรไทยเลย ไม่เพียงเท่านั้น อาจารย์ป๊วยยังเสนอแนะวิธีการที่เป็นไปได้อย่างยิ่ง ที่จะระดมข้าวไปช่วยประชาชนในเอเชียที่กำลังเกิดทุพภิกขภัย และเหนือสิ่งอื่นใด อาจารย์ป๊วยได้แสดงให้เห็นว่า ประเทศไทยมิใช่ผู้แพ้สงคราม ราษฎรไทยมิใช่ผู้รุกราน ตรงกันข้ามราษฎรไทยเป็นคนมีน้ำใจเอื้ออารี รักสงบ และประเทศไทยก็เป็นประเทศเอกราช มิใช่เมืองขึ้นของประเทศใด ๆ ข้อเขียนชิ้นนี้ของอาจารย์ป๊วยย่อมพิสูจน์ได้ว่า คำกล่าวนี้ไม่เกินความเป็นจริง แต่ก่อนจะอ่านบันทึกร่วมใจของอาจารย์ป๊วย ผู้เขียนขอเขียนเล่าความเป็นมาของเหตุการณ์ก่อนหน้านั้นพอสังเขป เพื่อว่าผู้อ่านบันทึกร่วมใจจะสามารถเข้าใจได้ว่าเหตุการณ์ช่วงนั้นมีสภาพอย่างไร

ทำไมประเทศไทยถูกถือว่าเป็น “ผู้แพ้สงคราม”

“ด้วยเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2484 ตั้งแต่เวลาประมาณ 02.00 น. กองทหารญี่ปุ่นได้เข้าสู่ประเทศไทย โดยทางทะเลในเขตจังหวัดสงขลา ปัตตานี ประจวบคีรีขันธ์ นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี (บ้านคอน) และบางปู ส่วนทางบกได้เข้ามาทางจังหวัดพระตะบองและพิบูลสงคราม เกือบทุกแห่งทหารและตำรวจไทยได้ทำการต่อสู้อย่างเข้มแข็ง

“อนึ่งในเวลาเดียวกันก็ได้มีข่าวจากต่างประเทศว่ากองทัพเรือญี่ปุ่นได้เข้าโจมตีเกาะฮาวาย และฟิลิปปินส์ของสหรัฐอเมริกา ได้ส่งทหารขึ้นบกที่โกตาบารูในเขตมลายูของอังกฤษ และได้เข้าโจมตีสิงคโปร์โดยเครื่องบินอย่างหนักด้วย

“ในเรื่องนี้เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นได้มาที่ทำเนียบนายกรัฐมนตรีในวันที่ 7 ธันวาคม 2484 เวลา 22.30 น. ได้ชี้แจงต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศว่าได้ประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกาแล้ว แต่มิได้ถือว่าไทยเป็นศัตรู หากแต่มีความจำเป็นต้องขอเดินผ่านอาณาเขตไทย

“รัฐบาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พิจารณาปรึกษากันโดยรอบคอบแล้ว เห็นว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งนี้ เป็นสิ่งซึ่ง ไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้ แม้ประเทศไทย ได้พยายามโดยสุดกำลังก็ ไม่สามารถจะหนีเหตุการณ์อันนี้ได้พ้น และเนื่องจากสภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น การที่จะต่อสู้กัน ไปก็จะเป็นการเสียเลือดเนื้อชาว ไทยโดย ไม่สำเร็จประโยชน์ จึงจำเป็นต้องพิจารณาทาม ข้อเสนอของรัฐบาลญี่ปุ่นและผ่อนผันให้ทางเคินแก่กองทัพญี่ปุ่น โดยได้รับคำมั่นจากรัฐบาลญี่ปุ่นเป็นลายลักษณ์อักษรว่าจะเคารพเอกราชอธิปไตยและเกียรติศักดิ์ของ ไทย ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลจึงได้ตกลงให้ทางเคินทัพแก่ญี่ปุ่น และการต่อสู้ระหว่าง ไทยกับญี่ปุ่นก็ได้หยุดลง”¹

ข้อความข้างต้นนี้เป็นแถลงการณ์ฉบับหนึ่งของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงจุดยืนของรัฐบาลไทยในขณะนั้น ได้ชัดเจนพอสมควร

ประมาณเกือบ 4 ปีต่อมาเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม 2488 ญี่ปุ่นยอมแพ้สงครามอย่างไม่มีเงื่อนไข กล่าวสำหรับประเทศไทย แม้สงครามโลกครั้งที่ 2 จะสงบลงด้วยการที่พันธมิตรเป็นผู้กุมชัยชนะ ประเทศไทยย่อมถูกนับอยู่ในฝ่ายอักษะด้วย เพราะยอมให้ญี่ปุ่นใช้ดินแดนในการโจมตีหลาย สิงคโปร์ โดยเข้าพัวพันกับฝ่ายญี่ปุ่น จึงไม่น่าแปลกใจที่ ถูกนับให้อยู่ในฐานะของผู้แพ้สงครามด้วย ยิ่งกว่านั้นเหตุผลเด่นชัดอีกประการหนึ่งที่ พันธมิตรกล่าวหาประเทศไทยก็คือ เมื่อวันที่ 25 มกราคม 2485 รัฐบาลไทยได้ประกาศสงครามกับสหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักร ดังนั้นพอญี่ปุ่นพ่ายแพ้อย่างหมดรูป ประเทศไทยจะถูกจัดการอย่างไร แต่ด้วยข้อเท็จจริงที่หนาแน่นไปด้วยเหตุผลของ ขบวนการผู้รักชาติ ประเทศไทยอ้างว่า แม้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม จะยอมรับร่วมชะตากรรมกับญี่ปุ่น ขณะเดียวกันได้มีขบวนการผู้รักชาติจำนวนไม่น้อยก่อตั้งขบวนการใต้ดิน การต่อต้านขึ้นทั้งภายนอกและภายในประเทศ คนไทยรู้จักกันในนาม “ขบวนการเสรีไทย” (Free Thai Movement) อันเป็นตัวอย่างรูปธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงความรักชาติ รักเกียรติศักดิ์ และเอกราชอธิปไตยของคน ทั้งนี้เรายอมรับภายหลังว่า หัวหน้าขบวนการเสรีไทยในประเทศไทยก็คือ “รัฐ” หรือนายปรีดี พนมยงค์ หรือหลวงประดิษฐมนูธรรม ผู้สำเร็จราชการในขณะนั้นนั่นเอง ดังนั้นเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ปิด

¹ ดิเรก ชัยนาม, *เมืองไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2513), หน้า 109-110.

ฉากลง สหราชอาณาจักรหรืออังกฤษก็ไม่รีรอที่จะยึดถือประเทศไทยเป็นศัตรูทันที นายเออร์เนสต์ เบวิน รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศอังกฤษในขณะนั้น ได้ออกแถลงการณ์เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2488 ความว่า

“รัฐบาลอังกฤษรับทราบความช่วยเหลือที่ได้รับจากขบวนการต่อต้านของไทย รัฐบาลอังกฤษจะได้พิจารณาประเทศสันติภาพของไทยด้วยความระมัดระวังก่อน เพื่อจะคว่ามีมูลฐานเพียงพอแก่การที่จะจัดฐานะอันสมควรคาไปสู่ระเบียบได้หรือไม่ การที่ไทยได้เข้าร่วมมือกับญี่ปุ่น ทำให้มีปัญหาทางปฏิบัติหลายประการที่จะหลีกเลี่ยงไม่ชำระสะสางไม่ได้ ปัญหาเหล่านี้รัฐบาลอังกฤษจะได้ตรวจพิจารณา และท่าทีของอังกฤษขึ้นอยู่กับว่าคนไทยจะปฏิบัติตามความต้องการของทหารอังกฤษ ซึ่งกำลังเดินทางเข้าประเทศไทยนั้นอย่างไร ความวินาศและความบอบสลายที่เกิดขึ้นแก่ผลประโยชน์ฝ่ายบริติช และฝ่ายสัมพันธมิตรเพียงใด และมีส่วนช่วยในการที่จะให้สันติภาพความสงบเรียบร้อย และการบูรณะทางเศรษฐกิจกลับคืนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพียงใด”²

ข้อความนี้ย่อมสะท้อนถึงภาพพจน์ของประเทศไทย จากสายตาของรัฐบาลอังกฤษ จึงข่อมไม่ไข่เรื่องแปลกประหลาดที่อีกหนึ่งเดือนต่อมา คือเดือนกันยายน 2488 ผู้แทนอังกฤษขอให้รัฐบาลไทยส่งคณะผู้แทนออกไปเจรจาทำสัญญาทางทหารกับรัฐบาลอังกฤษ แต่รัฐบาลอังกฤษอดสำหมีน้ำใจต่อเรา โดยกล่าวว่าเพื่อเกียรติศักดิ์ของไทยเอง ขอให้รัฐบาลไทยออกคำแถลงเอาไว้ว่าจะส่งคณะผู้แทนไปเองเพื่อเจรจาเรื่องนี้ที่แคนดี เกาะลังกา³ วันที่ 4 กันยายน 2488 รัฐบาลไทยส่งผู้แทนชุดหนึ่งประกอบด้วย

- (1) พลเอกหลวงเสนาณรงค์ ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก เป็นหัวหน้าคณะ
- (2) ร.อ.เฉลิมศักดิ์ จูฑะพงศ์ นายทหารคนสนิทของหัวหน้าคณะ
- (3) นายทวี ตะเวทีกุล อธิบดีกรมการเมือง กระทรวงต่างประเทศ
- (4) พลเรือตรีเชน บัจจุสานนท์ รองเสนาธิการทหารเรือ
- (5) พันเอกสุรจิต จารุเสรณี รองเสนาธิการทหารบก

² เฟิ่งอ้าง, หน้า 278.

³ เฟิ่งอ้าง, หน้า 279.

(6) พันเอกเนตร เขมะโยธิน รองเสนาธิการทหารบก

(7) นาวาอากาศโททวี จุลละทรัพย์ นายทหารฝ่ายเสนาธิการทหารอากาศ

(8) พันตรีปิ๋ว อึ้งภากรณ์ เป็นผู้แทนและเลขานุการ

คำว่า “การเจรจา” ดังที่รัฐบาลอังกฤษเสนอขึ้นนั้น ควรเปลี่ยนเป็นคำว่า “การบังคับให้เซ็นสัญญา” มากกว่า รัฐบาลอังกฤษเสนอเป็นร่างความตกลงจำนวน 21 ข้อต่อคณะผู้แทนไทย ข้อเสนอแกมบังคับนี้จะทำให้ประเทศไทยหมดเอกราชอธิปไตยทันที กล่าวคือ ข้อเสนอล้วนแต่จะควบคุมกิจการของประเทศไทยแทบทุกส่วน ไม่ว่าจะเป็นการเมือง การทหาร และเศรษฐกิจ [รายละเอียดของร่างความตกลง 21 ข้อ และภาคผนวก A และ B โปรดดูในหน้าถัดไป] คณะผู้แทนไทยจึงมิได้ลงนาม เพราะเป็นการกีดกันที่มิได้รับมอบหมาย ขณะเดียวกันรัฐบาลไทยก็พยายามติดต่อให้สหรัฐอเมริกาช่วยเหลือ รัฐบาลไทยไม่สามารถทำอะไรมากไปกว่าการแสดงความน้อยใจต่อท่าทีรัฐบาลอังกฤษ ซึ่งสะท้อนจากการประชุมสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 6 กันยายน พ.ศ. 2488

“...ในขณะที่เดียวกัน ทั้งทางผู้แทนไทยที่ลังกา และผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้รับติดต่อกับผู้แทนอเมริกาว่า เสียแรงร่วมมือด้วยอย่างเต็มที่ กลับจะถูกสัมพันธ์มิตร (อังกฤษ) บังคับเสมือน ไม่มีเอกราช เรื่องจึงปรากฏว่ารัฐบาลอเมริกันไม่ได้รับคำปรึกษาเรื่องนี้เลย ทางสภาผู้แทนราษฎรนั้น เมื่อรัฐบาลชี้แจงเหตุผลว่า ถูกบีบบังคับก็จำต้องอนุมัติให้ลงนามได้ แต่ให้บันทึกไว้เป็นประวัติศาสตร์ว่า จำต้องยอมอังกฤษ เพราะถูกบังคับ มิใช่ยินยอมโดยสมัครใจ”⁴

เดชานุภาพของชาติไทย รัฐบาลอเมริกันได้รับประท้วงรัฐบาลอังกฤษอย่างแรง ว่า ร่างที่ยื่นต่อไทยนี้ทำในนามสัมพันธ์มิตร ฉะนั้นรัฐบาลอเมริกันจำต้องได้รับคำปรึกษา รัฐบาลอเมริกันไม่ยอมรับรู้ด้วย⁵ อย่างไรก็ตามรัฐบาลไทยเองก็ยังคงต้องเจรจากับอังกฤษต่อไป วันที่ 22 กรกฎาคม 2488 ผู้แทนอังกฤษก็ได้แจ้งให้รัฐบาลไทยส่งคณะผู้แทนไปเจรจากับเมืองแคนดี เกาะลังกา รัฐบาลไทยได้ส่งคณะผู้แทนประกอบด้วย

(1) ม.จ.วิวัฒน์ไชย ไชยันต์ ที่ปรึกษาสำนักนายกรัฐมนตรี และกระทรวงการคลัง

⁴ เพิ่งอ้าง, หน้า 283.

⁵ เพิ่งอ้าง, หน้า 283.

- (2) พลโท พระยาอภัยสงคราม
- (3) นายเสริม วินิจฉัยกุล
- (4) น.ท. ม.จ. อุทัยเฉลิมลาภ วุฒิชัย
- (5) พ.อ. ม.จ. ชิดชนก กฤดากร
- (6) นายกนต์ธีร์ ศุภมงคล
- (7) พ.ต. ป๋วย อึ้งภากรณ์
- (8) นายประหัด บุรณศิริ

ฝ่ายอังกฤษได้เสนอร่างความตกลง 21 ข้อต่อคณะผู้แทนไทย มีความดังนี้⁶

1. ให้ยุบองค์การทหาร องค์การกึ่งทหาร องค์การการเมือง ซึ่งกระทำการโฆษณา เป็นปฏิปักษ์ต่อสหประชาชาติ

2. ส่งมอบบรรดาเรือทั้งหมดที่เป็นของสหประชาชาติ ซึ่งอยู่ในท่าเรือให้แก่เจ้าหน้าที่สัมพันธมิตร

3. จะกระทำทุกวิถีทางเพื่อปลดปล่อยบรรดาทุกรัฐบาลและผู้ที่กักกันสัมพันธมิตร และจะออกค่าใช้จ่ายในการจัดหาอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยา อนามัย และการขนส่งให้มีจำนวนเพียงพอ โดยปรึกษากับเจ้าหน้าที่ทหารฝ่ายสัมพันธมิตร

4. จะรับผิดชอบในการป้องกันรักษาและซ่อมแซมขดใช้ ซึ่งทรัพย์สินของสัมพันธมิตรทั้งหมด

5. ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ทางทหารฝ่ายสัมพันธมิตรในเรื่อง

ก. ปลดอาวุธญี่ปุ่นในประเทศไทย และส่งมอบให้แก่ฝ่ายสัมพันธมิตร

ข. ยึดและมอบเครื่องอุปกรณ์ในการสงครามของญี่ปุ่นให้แก่เจ้าหน้าที่ทางการทหารฝ่ายสัมพันธมิตร ซึ่งจะได้ตั้งขึ้น รวมทั้งเรือรบ เรือสินค้าทุกชนิด เครื่องบิน อากาศยาน ยานยนต์ และยานอื่น ๆ คลังทหารต่าง ๆ รวมทั้งน้ำมันที่ใช้ในการบิน และน้ำมันอื่น ๆ กับเชื้อเพลิง เสื้อผ้า เครื่องมือ เครื่องใช้ของวิทย์ และทรัพย์สินสมบัติอื่น ๆ ซึ่งเป็นของกองทัพญี่ปุ่น

6. ห้ามทำการค้ากับศัตรูของสัมพันธมิตร

⁶ เพิ่งอ้าง, หน้า 279-283.

7. บัตรพยานของญี่ปุ่นทั้งหมด (และศัตรูอื่น) มอบให้กับสัมพันธมิตร
8. ร่วมมือในการฟ้องร้องและสอบสวนบุคคล ซึ่งต้องหาว่าเป็นอาชญากรสงครามหรือผู้ที่ร่วมมือกับญี่ปุ่นหรือกับศัตรูของสัมพันธมิตรโดยเปิดเผย
9. ส่งมอบตัวกบฏซึ่งเป็นชนชาติสัมพันธมิตรให้แก่เจ้าหน้าที่สัมพันธมิตร
10. จะบำรุงรักษา และพร้อมที่จะช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ฝ่ายสัมพันธมิตร ทั้งทางทัพเรือ ทัพบก และทัพอากาศ ตลอดจนท่าเรือ สนามบิน สิ่งก่อสร้าง เครื่องมือ เครื่องใช้ทางคมนาคม อาวุธและคลังทุกชนิด ตามที่จะได้ระบุ และนอกจากนั้น รวมทั้งสิ่งปลูกสร้างพื้นดิน และคลังสัมภาระอื่น ๆ ตามแต่เจ้าหน้าที่ทหารสัมพันธมิตรจะได้แจ้งความประสงค์เป็นครั้งคราว เพื่อใช้เป็นที่พักทหารในการที่จะเข้ามาปลดอาวุธญี่ปุ่น และเป็นທີ່เก็บของด้วย
11. จะให้ใช้ท่าเรือ และให้ความสะดวกในการเจรจาแก่เจ้าหน้าที่ทหารฝ่ายสัมพันธมิตรในดินแดนไทยได้ตามความประสงค์
12. จัดการตามความประสงค์ของเจ้าหน้าที่สัมพันธมิตรในการควบคุมหนังสือพิมพ์ ตรวจตรา และควบคุมวิทยุการติดต่อทางสายต่าง ๆ การติดตั้งหรือกิจการอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการคมนาคมภายใน
13. จะดำเนินการปกครองทางพลเรือนต่อไปโดยปฏิบัติตามความประสงค์ของเจ้าหน้าที่ทหารฝ่ายสัมพันธมิตร เพื่อให้เจ้าหน้าที่สามารถปฏิบัติกิจการของเขาได้
14. ในกรณีที่ต้องการจะให้มีความสะดวก ในการเกณฑ์แรงงาน และในการใช้ประโยชน์ในดินแดนไทย ซึ่งการประกอบการอุตสาหกรรมขนส่ง ตลอดจนการคมนาคม โรงไฟฟ้า สาธารณกิจ และความสะดวกอื่น ๆ คลังเชื้อเพลิง และวัตถุอื่น ๆ ตามแต่เจ้าหน้าที่ทหารฝ่ายสัมพันธมิตรจะแสดงความประสงค์มา
15. เรือสินค้าของชาวไทย ไม่ว่าจะอยู่ในน่านน้ำไทยเรือต่างประเทศ ต้องอยู่ในความควบคุมของสัมพันธมิตร เมื่อสัมพันธมิตรต้องการเพื่อผลประโยชน์ของสัมพันธมิตร
16. ยอมให้จัดตั้งคณะผู้แทนทางทหารซึ่งแต่งตั้งโดยเจ้าหน้าที่ทางการทหาร เพื่อเป็นที่ปรึกษาในการจัดกำลังการฝึก และการจัดเครื่องมือเครื่องใช้กำลังของกองทัพไทย

17. ห้ามมิให้นำข้าว ดีบุก ยาง และไม้สัก ออกนอกประเทศชั่วคราวระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งเจ้าหน้าที่สัมพันธมิตรจะเห็นว่าจำเป็น โดยพิจารณาเหตุการณ์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นอยู่ในขณะนั้น เว้นแต่ในความอำนาจของคณะกรรมการผสมฝ่ายสัมพันธมิตรหรือเจ้าหน้าที่คล้ายกัน ที่จะมาแทนคณะกรรมการคณะนี้

18. ตลอดเวลาที่โลกยังขาดแคลนข้าว ตามความเห็นของคณะกรรมการผสมสัมพันธมิตร หรือเจ้าหน้าที่สัมพันธมิตร ด้วยราคาที่จะตกลงกับคณะกรรมการข้าว โดยถือราคาควบคุมข้าวที่อยู่ในประเทศอื่น ๆ ในเอเชีย

19. จะตกลงรายละเอียดกับคณะกรรมการข้าวของสัมพันธมิตรในเรื่องเกี่ยวกับวิธีการที่จะให้บังเกิดผลตามข้อตกลงข้างบนนี้ ข้อตกลงดังกล่าวนี้จะต้องกินความถึงรายละเอียดตามภาคผนวกแห่งข้อตกลงนี้ และนอกจากนั้นจะจัดให้มี

ก. สัมพันธมิตรจะเข้าควบคุม เพื่อให้กิจการต่าง ๆ ที่สัมพันธมิตรต้องการให้เป็นไปตามความประสงค์จนกว่ารัฐบาลไทยจะมีประกันให้แก่สัมพันธมิตร

ข. เพื่อให้มีการร่วมมือภายหลังต่อไปอีก ระหว่างรัฐบาลไทยกับคณะกรรมการข้าวสัมพันธมิตร ในการที่จะบริหารข้อผูกพันใด ๆ ซึ่งได้มีขึ้นแล้วนั้นต่อไป

20. การวางนโยบายการเงินของไทย (รวมทั้งอัตราแลกเปลี่ยนซึ่งกำหนดเมื่อเริ่มต้น) ต้องเป็นไปตามคำแนะนำของผู้แทนฝ่ายสัมพันธมิตร โดยยึดหลักความสะดวกที่จะให้การปลูกข้าวมีผลมากที่สุด และให้บังเกิดอุปโภคอื่น ๆ ที่ยังขาดแคลนอยู่ และเพื่อหลีกเลี่ยงการยุ่งยากทางเศรษฐกิจ

21. จะให้ข้าวที่ประสงค์โดยเร็วที่สุด และจะปฏิบัติตามภาคผนวกซึ่งได้แนบมาด้วย

ภาคผนวก A

วิธีการซึ่งคิดว่าจำเป็นเพื่อประกันให้จำนวนข้าวเป็นสินค้าออกได้มากที่สุด

(ก) ให้เจ้าของข้าวแจ้งปริมาณข้าวเปลือก และข้าวสาร

(ข) ให้คาดคะเนข้าวที่เหลือใช้ในประเทศไทย

(ค) เก็บข้าวที่เหลือนี้ขายให้คณะกรรมการข้าวสัมพันธมิตร ดังปรากฏในข้อ 13 ในราคาที่ไม่เกินราคาข้าวของพม่าที่ตั้งไว้

(จ) ห้ามส่งข้าวเปลือกหรือข้าวสารออกนอกประเทศ เว้นแต่จะโดยคำสั่งของเจ้าหน้าที่ฝ่ายสัมพันธมิตร

(ฉ) ห้ามเก็บภาษีสินค้าออกหรือภาษีข้าวสารหรือข้าวเปลือก เว้นไว้แต่จะได้รับการอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ข้าฝ้ายสัมพันธมิตร

(ช) สนับสนุนให้มีการปลูกข้าวให้มากที่สุดในประเทศไทย

(ซ) จัดทะเบียนโรงสีทุกแห่ง และจำกัดราคาซื้อขายข้าวโรงสีไม่ให้เกินราคาที่กะไว้

(ด) บูรณะโรงสีใหม่โดยทุก ๆ ทางที่สามารถ รวมทั้งการสับเปลี่ยนเครื่องจักรจากโรงสีที่เสียหายมากไปยังโรงสีที่เสียหายน้อย เพื่อให้โรงสีที่ใช้งานได้มีพอเพียงที่จะสีข้าว

(ค) ในการขนส่งข้าวจากนาไปโรงสี จากโรงสีไปท่าเรือ ให้มีการขนส่งที่เพียงพอกับข้าวที่เก็บเกี่ยวได้

(ก) ให้รีบจัดการบูรณะท่าเรือให้เพียงพอ

(ข) ควบคุมการแจกจ่ายเครื่องบริโภคน้ำมัน ในลักษณะที่ชักจูงให้เกิดขบวนการจำนวนมากที่สุด

(ค) การควบคุมข้าวข้างบนนี้จะทำชั่วระยะเวลาหนึ่งจนกว่าความอดกั๊ดข้าวจะสิ้นสุดลง

ภาคผนวก B

ว่าด้วยองค์การรวบรวมข่าวและวิธีปฏิบัติ ซึ่งรัฐบาลไทยจะต้องกระทำ [รายละเอียดต่าง ๆ ในภาคผนวกฉบับนี้มีได้กัไว้ สรุปคือ ต้องยินยอมให้อังกฤษควบคุมการติดต่อสื่อสารทุกอย่างในประเทศ]

วันที่ 25 กันยายน 2488 คณะผู้แทนไทยได้รับร่างหัวข้อกำหนดความตกลงและภาคผนวกให้พิจารณา ผมก็คือ ข้อกำหนดครั้งใหม่นี้หนักหน่วงกว่าร่างความตกลง 21 ข้อที่กล่าวในตอนต้นเสียอีก อาทิ ไทยจะต้องส่งข่าวจำนวน 1.5 ล้านต้นโดยไม่คิดมูลค่า ซึ่งคิดเป็นมูลค่าในขณะนั้นอย่างน้อย ประมาณ 2,500 ล้านบาท ไทยจะต้องใช้เงินสำหรับการบำรุงรักษาเชลยศึกสัมพันธมิตร และสำหรับค่าทดแทนความวินาศหรือความบอบสลายของทรัพย์สิน⁷ ฯลฯ

คณะผู้แทนได้รายงานเข้ามาที่รัฐบาลโดยรัฐบาลได้สั่งให้คณะผู้แทนเสนอข้อแก้ไขหลายข้อ เฉพาะอย่างยิ่งข่าว 1.5 ล้านต้น โดยไม่คิดมูลค่า แต่การเจรจาไม่ประสบผลสำเร็จ คณะผู้แทนเดินทางกลับกรุงเทพฯ ต่อมาราวต้นเดือนธันวาคม พ.ศ. 2488 รัฐบาลอังกฤษก็แจ้งมาใหม่ว่า ขอให้รัฐบาลไทยส่งคณะผู้แทนไปใหม่ โดยคราวนี้ขอให้ไปที่เมืองสิงคโปร์⁸ คณะผู้แทน(ชุดเก่าที่ไปประชุมที่ลังกา) ได้ออกจากกรุงเทพฯ ไปสิงคโปร์เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2488 แต่ก่อนออกเดินทาง ผู้แทนกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษได้นำจดหมายของนายเคนนิง⁹ มาให้ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี สาระสำคัญก็คือ

⁷ เพิ่งอ้าง, หน้า 285-286.

⁸ เพิ่งอ้าง, หน้า 286.

⁹ คิเรก ชัยนาม ได้ให้รายละเอียดว่า นายเคนนิงนั้น ระหว่างสงครามเป็นที่ปรึกษาทางการเมืองของพลเรือ ลอร์ด หลุยส์ แมท์เบตเตน ผู้บัญชาการทหารสูงสุดของสัมพันธมิตรในภูมิภาคเอเชีย-อาคเนย์ และเป็นผู้เจรจาในนามรัฐบาลอังกฤษ ภายหลังจากสงครามเป็นรองปลัดกระทรวงการต่างประเทศและเอกอัครราชทูตประจำญี่ปุ่นและได้บรรดาศักดิ์เป็นเซอร์

“...อังกฤษถือว่าเราไ้ให้ความช่วยเหลือในขบวนการต่อต้านนั้น ยังไม่เพียงพอที่จะให้ประโยชน์แก่การดำเนินการสงครามอย่างจริงจัง อังกฤษยอมรับว่าไทยไ้แสดงความประสงค์ในการที่จะลุกขึ้นต่อต้านญี่ปุ่น เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2488 (ค.ศ. 1945) จริง แต่ผู้บัญชาการทหารสูงสุดมีความเห็นว่า ไทยยังไม่ได้รับการฝึกและไม่มอาวุธครบมือเพียงพอซึ่งทั้งนี้ยังจะต้องอาศัยความช่วยเหลือจากสัมพันธมิตรต่อไปอีก ตรงกันข้ามไทยควรพอใจในการที่ฝ่ายสัมพันธมิตรทำให้ญี่ปุ่นแพ้ ก่อนที่จะมีการรบกันขึ้นในประเทศไทย ฉะนั้นคนไทยจึงยังไม่ไ้คงอยู่กับความทารุณโหดร้ายของสงคราม...ความจริงนายเดนมิงได้บอกกับคณะผู้แทนไทยแล้วตั้งแต่อยู่ที่เคนคี่ ดังกา ว่า ข้อตกลงนี้จะแก้ไขไ้แต่ถ้อยคำ จะแก้ไขในสาระสำคัญไ้ไม่ได้ [เน้นโดยผู้เขียน] ฝ่ายไทยจะต้องรับข้อเสนอของฝ่ายอังกฤษ เรื่องให้ข้าวจำนวนหนึ่งล้านครั้ง และต้องถือว่าเป็นการให้เปล่าโดยไม่มีเงื่อนไขใด ๆ กับทั้งต้องจัดการให้แก่ประเทศอังกฤษโดยเร็ว เพราะมิฉะนั้นบรรดาประเทศที่ต้องการข้าว หากรู้ความจริงก็จะมีควมรู้สึกที่ไม่ดีต่อประเทศไทย เท่าที่อังกฤษได้ปฏิบัติต่อประเทศไทยนั้น ถือว่าเป็นการปรานีอย่างที่สุดแล้ว...”¹⁰

ม.จ.วิวัฒน์ไชย ไชยันต์ หัวหน้าคณะผู้แทนได้รายงานมายังรัฐบาลว่า ผู้แทนอังกฤษ หมายถึงนายเดนมิง ได้กล่าวสุนทรพจน์เป็นเชิงเทศนาว่า

“...การที่ต้องมีการเจรจาทำความตกลงกันเช่นนี้ก็เพราะไทยไ้ประกาศสงครามกับอังกฤษ แต่อังกฤษก็คำนึงถึงควมดีของขบวนการต่อต้านของไทยที่ไ้ดำเนินการมา หากแต่ว่าการกระทำและเสียสละของไทยนั้นยังน้อยกว่าที่อื่น หมายความว่ายังไม่ถึงกับรบกับญี่ปุ่นและเสียหาย ผู้คนล้มตายหรือทรัพย์สินสูญหายมากมาย หัวข้อความตกลงที่อังกฤษเสนอใหม่ครั้งนี้ไม่อาจเปลี่ยนแปลงแก้ไขไ้ เพราะเป็นหัวข้อเสนอนที่น้อยที่สุดแล้ว (minimum) ไม่อาจที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขไ้ และรัฐบาลอังกฤษพร้อมที่จะให้สถานะสงครามระหว่างไทยกับอังกฤษสิ้นสุดลงโดยเร็ว...”¹¹

¹⁰ ดิเรก ชัยนาม, อ้างแล้ว, หน้า 287.

¹¹ เพิ่งอ้าง, หน้า 287.

ม.จ.วิวัฒน์ไชย ไชยันต์ เสด็จกลับกรุงเทพฯ เพื่อรายงานรัฐบาลในวันที่ 12 ธันวาคม 2488 คณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาหารือมีข้อสรุปว่า เห็นได้ว่าผลดีในการยอมลงนามมีมากกว่าที่จะไม่ยอมลงนาม¹² ยิ่งกว่านั้นฝ่ายอังกฤษยังได้แจ้งให้ผู้แทนของเราทราบว่า นอกจากหัวข้อความตกลงและภาคผนวกนี้แล้ว (Heads of Agreement and Annex) ไทยยังจะต้องทำสัญญาอีกชนิดหนึ่ง เรียกว่า “Formal Agreement” ซึ่งต่อมาแปลว่า “ความตกลงสมบูรณ์แบบ” อนึ่งในขณะที่กำลังเจรจาอยู่นั้น ฝ่ายไทยได้ขอร้องให้รัฐบาลอเมริกันช่วยเจรจากับรัฐบาลอังกฤษให้ผ่อนปรนต่อประเทศไทย ซึ่งเราก็ยังไม่อาจรู้ได้ว่า “การผ่อนปรนนั้น” มีอะไรบ้าง

“ในที่สุด เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2488 (ค.ศ. 1946) ผู้แทนไทยได้รับอนุมัติจากรัฐบาลให้ลงนามกับผู้แทนอังกฤษที่เมืองสิงคโปร์ ความตกลงนี้เรียกว่า ‘ความตกลงสมบูรณ์แบบเพื่อเลิกสถานะสงครามระหว่างประเทศไทยกับบริเตนใหญ่และอินเดีย’ ซึ่งมีทั้งหมด 24 ข้อ และในวันเดียวกันนั้น ก่อนการลงนามในความตกลงสมบูรณ์แบบ ผู้แทนฝ่ายไทยได้แลกเปลี่ยนหนังสือกับฝ่ายอังกฤษฉบับหนึ่ง ความว่า ฝ่ายอังกฤษได้ส่งหัวข้อความตกลง (Heads of Agreement) พร้อมทั้งภาคผนวก (Annex) วางข้อกำหนดต่าง ๆ ซึ่งรัฐบาลสหราชอาณาจักรกับอินเดีย พร้อมทั้งจะเลิกสถานะสงครามกับไทย และขอให้ไทยตอบให้ทราบว่า รัฐบาลไทยพร้อมที่จะลงนามความตกลงสมบูรณ์แบบฉบับหนึ่งหรือหลายฉบับโดยไม่ชักช้า ซึ่งครอบคลุมถึงบทต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในหัวข้อความตกลงและภาคผนวกนี้ กับว่าในระหว่างที่ยังไม่ได้ลงนามเช่นว่านั้น รัฐบาลไทยจะปฏิบัติตามบทเหล่านี้ทุกประการ ผู้แทนฝ่ายไทยได้ตอบรับรองไปเช่นนั้นแล้ว”¹³

ความตกลงสมบูรณ์แบบ มีสาระสำคัญ คือ¹⁴

- (1) จัดการเรื่องที่ไทยประกาศสงครามกับอังกฤษให้สูญสภาพเดิมก่อนวันประกาศ
- (2) ไทยยืนยันว่าการกระทำต่าง ๆ ซึ่งทำต่ออังกฤษภายหลังญี่ปุ่นเข้าเมืองไทย

¹² เพิ่งอ้าง, หน้า 287.

¹³ เพิ่งอ้าง, หน้า 290.

¹⁴ เพิ่งอ้าง, หน้า 291-292.

เป็นโมฆะ และจะจัดการให้สู่สภาพเดิม หรือให้ค่าทดแทนสำหรับทรัพย์สินของอังกฤษที่เสียหายไป

(3) ไทยยอมรับผิดชอบในการพิทักษ์รักษา และคืนในสภาพไม่เสื่อมเสียซึ่งกรรมดาทรัพย์สิน สิทธิ และผลประโยชน์ทุกชนิดของอังกฤษในประเทศไทย

(4) ไทยยอมรับว่า สงครามที่ญี่ปุ่นทำครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่าประเทศไทยมีความสำคัญเกี่ยวกับการป้องกันมลายา พม่า อินเดีย และอินโดจีน และความมั่นคงทางมหาสมุทรอินเดีย และแคว้นแปซิฟิกตะวันตกเฉียงใต้ ฉะนั้น จะร่วมมือเต็มที่ในบรรดาข้อตกลง เพื่อความมั่นคงระหว่างประเทศ ซึ่งองค์การสหประชาชาติหรือคณะมนตรีความมั่นคงเห็นชอบแล้ว

(5) ไทยจะไม่ตัดคลองข้ามอาณาเขตไทย เชื่อมมหาสมุทรอินเดียกับอ่าวไทย (ขุดคลองคอคกระ) โดยรัฐบาลสหราชอาณาจักรมิได้เห็นพ้องด้วยก่อน

(6) ไม่ช้ากว่า 1 กันยายน พ.ศ. 2490 (ค.ศ. 1947) รัฐบาลไทยรับว่านอกจากจะได้เป็นไปตามคำแนะนำของคณะกรรมการประสมในวอชิงตัน หรือองค์คณะใด ๆ ที่จะมาทำการแทน และในกรณีข้าว นอกจากจะได้เป็นไปตามคำอำนวยการพิเศษที่จะจัดตั้งขึ้นเพื่อการนั้นแล้ว จะห้ามบรรดากการส่งข้าว ดีบุก ยางและไม้สัก ออกนอกประเทศ และจะจัดระเบียบการค้าและเร่งเร้าการผลิตโคกภณซ์เหล่านี้

(7) ไทยจะให้ข้าวสารโดยไม่มีคิดมูลค่า 1.5 ล้านตันแก่องค์การ ซึ่งรัฐบาลสหราชอาณาจักรจะได้ระบุ ซึ่งขณะนั้นตันละประมาณ 28 ปอนด์ (ปอนด์ละ 60 บาท) เท่ากับ 2,520 ล้านบาท

(8) ไม่ช้ากว่าวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2490 (ค.ศ. 1947) รัฐบาลไทยจะจัดให้องค์การดังกล่าวใช้ประโยชน์ได้ในข้าวทั้งหมด อันเป็นส่วนที่เหลือจากความต้องการภายในประเทศไทย โดยคิดราคาที่กำหนดด้วยความตกลงกับองค์การนั้น

(9) ไทยจะทำความตกลงกับรัฐบาลอังกฤษและอินเดียเกี่ยวกับการร่วมบำรุงที่ฝังศพสงคราม

(10) โดยคำนึงถึงคำมั่นสัญญา ซึ่งไทยให้โดยความตกลงนี้กับรัฐบาลอังกฤษและอินเดีย จะสนับสนุนไทยเข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติ

ส่วนหัวข้อความตกลง (Heads of Agreement) และภาคผนวก (Annex) มีสาระ

สำคัญคล้าย ๆ กับความตกลงสมบูรณแบบ แต่มีรายละเอียดมากกว่า แต่เราจะไม่นำมากล่าวถึงเพราะเน้นเรื่องทางทหาร ทางการเมืองมากกว่าทางเศรษฐกิจ¹⁵

ประเทศไทยต้อง “ซื้อ” สันติภาพด้วยราคาแพงไม่น้อย ดังคำแถลงการณ์ของสำนักนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2489 ดังข้อความตอนหนึ่งว่า¹⁶

“เมื่อจากรัฐบาลไทยสมัยหนึ่งได้ประกาศสงครามกับบริเตนใหญ่ ฉะนั้น บริเตนใหญ่จึงได้ถือว่าสถานะสงครามเกิดขึ้นระหว่างประเทศไทยกับบริเตนใหญ่ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นมา

“โดยปกติการที่จะเลิกสถานะสงครามระหว่างสองประเทศนั้น ฝ่ายที่ชนะย่อมจะเรียกร้องบังคับให้ฝ่ายที่แพ้ทำสัญญาสันติภาพ เมื่อได้ลงนามในสัญญาสันติภาพแล้วสถานะสงครามก็จะสิ้นสุดลง ประเทศไทยได้ตกอยู่ในภาวะเช่นนี้ด้วย แต่ว่าด้วยเหตุที่คนไทยทั้งภายในและภายนอกประเทศ ได้ร่วมมือกันตั้งขบวนการต่อต้านประเทศที่เป็นศัตรูกับสัมพันธมิตรขึ้น และได้แสดงเจตจำนงที่จะร่วมกับสหประชาชาติ ประกอบทั้งคณะรัฐบาลที่รับผิดชอบในการก่อให้เกิดสถานะสงครามขึ้น ได้ล้มไปแล้ว บริเตนใหญ่จึงได้ตกลงใจใช้วิธีใหม่ด้วยน้ำใจอันกว้างขวาง กล่าวคือ แทนที่จะให้ประเทศไทยทำสัญญาสันติภาพ บริเตนใหญ่ได้เรียกร้องแต่เพียงให้ประเทศไทยยอมรับข้อกำหนดบางประการเกี่ยวกับการที่จะทำให้ทรัพย์สินได้เสียหายไปในระหว่างสงครามได้กลับคืนมา และให้ประเทศไทยได้ร่วมมือในการบูรณะเศรษฐกิจ และร่วมมือในการจัดประกันความมั่นคง และส่งเสริมสันติภาพระหว่างประเทศ เพื่อป้องกันมิให้เกิดมีสงครามกันขึ้นในภายหน้า...”

เรื่องราวที่กล่าวถึงมาแล้วทั้งหมดนั้นเป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อทำความเข้าใจบทบาทของอาจารย์ป๋วย อึ้งภากรณ์ ในขณะนั้น

ทำไมอาจารย์ป๋วยถึงเขียนบันทึกช่วยจำฉบับนี้

ข้อเขียนของอาจารย์ป๋วยเรื่อง “ทหารชั่วคราว”¹⁷ ทำให้เราพอจะปะติดปะต่อเรื่องนี้ได้ แต่เราจะไม่กล่าวถึงชีวิตที่โลดโผนคึกคักของอาจารย์ป๋วย เพราะได้เขียน

¹⁵ สนใจ โปรดดูจาก ดิเรก ชัยนาม, อ้างแล้ว, หน้า 494-498.

¹⁶ เพิ่งอ้าง, หน้า 294.

¹⁷ ป๋วย อึ้งภากรณ์, “ทหารชั่วคราว,” ใน ดิเรก ชัยนาม, *เมืองไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2513), หน้า 215-246.

อย่างละเอียดไว้แล้ว นายเข้มหรืออาจารย์ปวย หลังจากที่เสร็จสิ้นการประชุมในฐานะผู้แทนที่ร่วมเดินทางไปทีแคนดีและที่สิงคโปร์ ได้กล่าวไว้ว่า ในเดือนมิถุนายน 2488 ได้รับอนุญาตให้ไปอังกฤษนั้นก็เพราะ¹⁸ (อาจารย์ปวยเดินทางไปอังกฤษก่อนการเจรจาเรื่องสัญญาสมบูรณแบบจะเสร็จสิ้นลง เพราะถูกเรียกตัวกลับไปศึกษาต่อที่ลอนดอน)

“(ก) ทางกองบัญชาการอังกฤษใครจะให้ข้าพเจ้าไปรายงานด้วยวาจา

“(ข) ข้าพเจ้าอยากไปอังกฤษ และเมื่อได้ทำความดีความชอบถึงขนาดกองบัญชาการก็อนุญาตให้ข้าพเจ้าไปพักผ่อนที่อังกฤษได้ เพื่อเยี่ยมคูรักของข้าพเจ้าที่นั่น”

แต่อีกเหตุผลหนึ่งอาจารย์ปวยเล่าไว้ก็คือ

“อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ต้องการให้ข้าพเจ้าไปขอรับรองให้รัฐบาลอังกฤษยอมรับรองขบวนการเสรีไทยเป็นรัฐบาลอันชอบธรรมชาวไทย ทำนองเดียวกับที่สหรัฐฯ ได้รับรองแล้ว และขอให้ข้าพเจ้าไปขอรับรองให้รัฐบาลอังกฤษปลดปล่อยเงินสำรองเงินตราที่เราฝากไว้ที่อังกฤษ และถูกกักกันอยู่ทั้งหมด ในการนี้ อาจารย์ปรีดีบอกข้าพเจ้าให้พยายามติดต่อกับนายแอนโตนิ อีเคน รัฐมนตรีต่างประเทศในขณะนั้น แต่ข้าพเจ้าเรียนปฏิเสธอย่างแข็งขันว่า ไม่รู้จักอีเคน และการไปอังกฤษเพียงไม่กี่วัน จะเข้าพบอีเคนนั้นเหลือวิสัย อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าก็จะพยายามหาช่องทางที่ดีที่สุดที่จะเจรจากับใครคนใดคนหนึ่งในเรื่องนี้”

ขณะนั้นอังกฤษกำลังมีการเลือกตั้งทั่วไป ผลของการเลือกตั้ง เป็นที่ประหลาดใจแก่ประชาชนทั้งโลก เพราะคนส่วนมากคิดว่า ทำอย่างไรเสียพรรคนายเซอร์ซิลส์ก็คงจะชนะอีก เพราะนำประเทศปลอดภัยมาได้ แต่ผิดคาดเพราะพรรคกรรมกรชนะอย่างมาก
มาย¹⁹

อาจารย์ปวยเล่าต่อไปว่า

“...ข้าพเจ้าจะเห็นว่าพรรคกรรมกรของอังกฤษคงจะชนะเลือกตั้ง เผอิญประธานพรรคกรรมกรในขณะนั้น คือ ศาสตราจารย์ลัสกี แห่งมหาวิทยาลัยลอนดอน ข้าพเจ้าไม่คุ้นเคยเป็นส่วนตัวกับลัสกี เพราะท่านเป็นหัวหน้าวิชารัฐศาสตร์ ข้าพเจ้าเรียนทางเศรษฐ-

¹⁸ ปวย อิงภากรณ์, เพิ่งอ้าง, หน้า 244.

¹⁹ ดิเรก ชัยนาม, อ้างแล้ว, หน้า 411.

ศาสตราจารย์ เคย์แท่เข้าฟังบรรยายของท่าน แต่คิดว่าจะเข้าหาท่านง่ายกว่าเข้าหาอีเคน และอีกประการหนึ่งถ้าพรรคกรรมกรชนะเลือกตั้งแล้ว การติดต่อกับอีเคนก็ไม่มีความหมาย ฉะนั้นจึงตัดสินใจบันทึกข้อความถึงลี้ก๊กกับขอพบท่าน ท่านก็ดีใจหาย อนุญาตให้พบที่บ้าน ท่าน ข้าพเจ้าแต่งตัวใส่เครื่องแบบพันตรีอังกฤษเข้าไปพบลี้ก๊ก เพื่อแสดงว่าข้าพเจ้าอาศัยชีวิตเข้านอกกับเรื่องนี้แล้ว โดยร่วมรบกับอังกฤษ แต่ข้อนี้ข้าพเจ้าตั้งใจของศาสตราจารย์ลี้ก๊กก็เพียงใด ไม่ปรากฏ ปรากฏแต่ว่าเมื่อข้าพเจ้าได้อธิบายเรื่องความต้องการของขบวนการเสรีไทยแล้ว ศาสตราจารย์ลี้ก๊กก็ได้บอกว่า ท่านจะพยายามช่วย แต่มีเงื่อนไขอยู่ข้อหนึ่ง เงื่อนไขข้อนี้ท่านใช้เวลาอธิบายให้ข้าพเจ้าฟังถึงกว่าหนึ่งชั่วโมง สรุปความว่า ท่านจะช่วยเหลือไทย แต่ไม่ต้องการช่วยเหลือไทยประเภทที่ถืออำนาจ หรือมีทรัพย์สินส่วนตัวมากมาย ท่านต้องการช่วยทาสีตาสา (common people) มากกว่า และเวลากว่าหนึ่งชั่วโมงนั้น ท่านให้เทศนาให้ฟังว่า ควรจะช่วยเหลือทาสีตาสาทำไม

“การติดต่อกับลี้ก๊ก ไม่ได้ผลเต็มที่ตามที่คาดหวัง เพราะรัฐบาลกรรมกรอังกฤษยังคงดำเนินนโยบายถือไทยเป็นศัตรูแบบเดิม แต่อย่างไรก็ดี ศาสตราจารย์ลี้ก๊กก็ได้ทำตามที่ท่านพูด คือท่านพยายามเขียนบันทึกถึงนายเบวิน รัฐมนตรีต่างประเทศหลายครั้ง ตามที่ข้าพเจ้าขอเรื่อง ปรากฏจนปากคำของเพื่อน ๆ ที่อยู่กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษว่า บันทึกของลี้ก๊กได้รับการพิจารณาจากเบวินอย่างเต็มที่ แสดงว่าแม้ได้ผลจริง ๆ ลี้ก๊กก็พยายามช่วยเหลือไทยอย่างแข็งขัน...”²⁰

เราไม่อาจทราบได้ว่า อาจารย์ป๊วยได้เขียนบันทึกเช่นนี้อีกกี่ฉบับ แต่อย่างไรก็ตาม เราย่อมสามารถเห็นอย่างกระจ่างชัดแล้วว่า อาจารย์ป๊วยได้ทำหน้าที่ของคนไทยที่รักษาได้อย่างน่าชมเชย บันทึกช่วยจำที่ท่านจะอ่านต่อไป อาจารย์ป๊วยเขียนขึ้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2489 โดยมอบให้ศาสตราจารย์ลี้ก๊ก ทั้งนี้ศาสตราจารย์ลี้ก๊กได้เขียนบันทึกปะหน้าบันทึกช่วยจำของอาจารย์ป๊วย และส่งให้นายฟิลิป โนเอล เบเกอร์ แห่งกระทรวงการต่างประเทศพิจารณาอีกทีหนึ่ง

แม้ว่าเราไม่อาจกล่าวได้ว่า ข้อเขียนบันทึกช่วยจำของอาจารย์ป๊วย จะมีผลต่อการผ่อนปรนของรัฐบาลอังกฤษทั้งหมด แต่เราย่อมแน่ใจได้ประการหนึ่งว่า ข้อเขียน

²⁰ ป๊วย อึ้งภากรณ์, อ้างแล้ว, หน้า 244-245.

เช่นนี้ย่อมนำไปสู่ดุลพินิจของเจ้าหน้าที่อังกฤษเป็นแน่ ส่วนหนึ่งของการยอมอ่อนข้อของรัฐบาลอังกฤษมาจากการดำเนินนโยบายของพระพิศาลสุขุม(ประสพ สุขุม) ที่อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ส่งท่านไปสหรัฐอเมริกาเพื่อชักจูงโน้มน้าวและชี้แจงให้รัฐบาลอเมริกันช่วยเหลือประเทศไทย และอีกด้านหนึ่งก็เพราะรัฐบาลอังกฤษมองไม่เห็นหนทางว่า การบีบบังคับจากไทยจะเป็นผลดีต่อตนเองต่อไป ดังนั้นพอถึงเดือนพฤษภาคม 2489 ได้มีการเจรจากันเกิดขึ้น ระหว่างไทย อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา และก่อให้เกิดสัญญาฉบับหนึ่งที่สำคัญก็คือ “ความตกลงไตรภาคี” (Tripartite Agreement) ระหว่างรัฐบาลแห่งประเทศไทย สหรัฐอเมริกา และสหราชอาณาจักรแห่งบริเตนใหญ่ “บันทึกความเข้าใจ” ซึ่งลงนามกัน ณ กระทรวงการต่างประเทศ กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม 2489 สารสำคัญของข้อตกลงนี้ก็คือ ข้อตกลงนี้จะใช้แทนข้อ 14 แห่งความตกลงสมบูรณแบบระหว่างรัฐบาลของสมเด็จพระมหากษัตริย์ในราชอาณาจักร รัฐบาลอินเดีย และรัฐบาลไทย ซึ่งได้ลงนามกัน ณ สิงคโปร์เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2489 [ข้อ 14 ก็คือ รัฐบาลไทยจะต้องส่งข้าวส่วนที่เหลือสะสมไว้ และมีอยู่ในประเทศไทย ณ บัดนี้ แต่ไม่เกินหนึ่งกับกึ่งล้านตันเป็นอย่างมาก หรือจะตกลงกันให้เป็นข้าวเปลือก หรือข้าวกล้องในปริมาณอันมีค่าเท่ากันก็ได้ โดยไม่คิดมูลค่าใด ๆ ทั้งสิ้น] รัฐบาลอังกฤษยอมอ่อนข้อให้บ้าง กล่าวคือ

“...รัฐบาลไทยจะจัดใหม่ข้าว 1,200,000 ตัน ในราคา 12 ปอนด์ 14 ชิลลิงต่อหนึ่งตัน จากโรงสีโดยไม่คิดค่ากระสอบไว้สำหรับส่งออกนอกประเทศ ภายใต้ระบบการควบคุมขององค์การอังกฤษ-สหรัฐอเมริกา ซึ่งจะ ได้ตั้งขึ้นตามข้อกำหนดแห่งความตกลงไตรภาคี ดังที่ได้เสนอข้างท้ายนี้...”²¹

จะเห็นว่ารัฐบาลอังกฤษยอมซื้อข้าวไทย แทนที่จะเอาเปล่า แต่มีหลักการว่า รัฐบาลไทยจะส่งข้าว 1 ล้าน 2 แสนตัน ภายในระยะเวลา 12 เดือน นับแต่วันลงนาม โดยอังกฤษยอมจ่ายเงินซื้อตันละ 12 ปอนด์ 14 ชิลลิง ถ้าครบ 12 เดือนแล้ว

²¹ จดหมายที่นาย จ.ส.ทอมป์สัน รัฐทูตวิสามัญอัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็ม สมเด็จพระมหากษัตริย์แห่งบริเตน มีถึงนายคลีกร ชัยนาม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศชาวไทย ลงวันที่ 1 พฤษภาคม 2489.

ไทยไม่สามารถส่งข่าวให้ครบจำนวนที่กำหนด สำหรับจำนวนที่ส่งไม่ครบไทยจะต้องส่งให้โดยไม่คิดมูลค่า²²

กล่าวโดยสรุป คำนำนี้เขียนไกลเกินกว่าที่บันทึกช่วยจำพูดถึงก็เพื่อจะให้ผู้อ่านเข้าใจถึงความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของเอกสารชิ้นนี้ หากจะมีใครสนใจเรื่องนี้และเริ่มค้นคว้าเรื่องนี้อย่างจริงจัง ก็นับได้ว่าบันทึกช่วยจำของอาจารย์ป๊วย ไม่เพียงจะเป็นบันทึกช่วยจำที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ หากยังมีคุณค่าให้เราไม่ลืมบทเรียนทางประวัติศาสตร์ของผู้นำประเทศบางคนที่เกือบพินาศไปสู่ความล่มสลาย บทเรียนที่แลกมาด้วยราคาแพงเช่นนี้ ควรหรือที่จะปล่อยให้ล่องลอยไปเหมือนกับสายลม

²² ดิเรก ชัยนาม, อ้างแล้ว, หน้า 414-421 ถ้าหากสนใจเรื่องราวต่อไปกรุณาอ่านได้จากหนังสือจำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้